

НЕКИ АСПЕКТИ ОДРЖИВОГ ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА СРБИЈЕ

Посебна
издања 58
Београд
2009. година

Институт
за архитектуру
и урбанизам
Србије

НЕКИ АСПЕКТИ ОДРЖИВОГ ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА СРБИЈЕ

Монографско издање бр. 58

март 2009, Београд

ИЗДАВАЧ

Институт за архитектуру и урбанизам Србије
Београд, 11000 Булевар краља Александра 73/II
E-mail: iaus@EUnet.rs fax: (381 11) 3370-203

ЗА ИЗДАВАЧА

др Ненад Спасић, директор

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР

др Мила Пуцар, председник
др Нада Милашин, заменик председника
Проф. др Милица Бајић Брковић
Проф. др Бранислав Ђорђевић
Проф. Дарко Марушић
Проф. др Борислав Стојков
др Марија Николић
др Миодраг Вујосевић
др Славка Зековић,
др Јасна Петрић,
др Саша Милијић
др Игор Марић
арх. Бранко Бојовић
арх. Инес Урошевић Маричић

РЕЦЕНЗЕНТСКА КОМИСИЈА

др Милица Бајић Брковић, редовни професор
Архитектонског факултета Универзитета у Београду
др Јасминка Цвејић, редовни професор Шумарског
факултета Универзитета у Београду
др Ненад Ђајић, редовни професор у пензији
др Душан Јоксић, редовни професор у пензији
Александар Стјепановић, редовни професор
у пензији
др Добривоје Тошковић, научни саветник
у пензији
др Мила Пуцар, научни саветник Института за
архитектуру и урбанизам Србије
др Ненад Спасић, научни саветник Института за
архитектуру и урбанизам Србије
др Нада Милашин, виши научни сарадник у пензији
др Марко Савић, доцент, Архитектонског факултета
Универзитета у Београду
др Игор Марић, научни сарадник Института за
архитектуру и урбанизам Србије

УРЕДНИЦИ

др Мила Пуцар
др Ненад Спасић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА

др Нада Милашин
Елеонора Гара

ДИЗАЈН КОРИЦА

Инес Урошевић Маричић

КОМПЈУТЕРСКА ОБРАДА

Олгица Бакић

ТИРАЖ 300

Штампа : Планета принт, д.о.о., Београд

У финансирању монографије учествовало је
Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије

ПРОЈЕКТИ: ев. бр. ТП 16007, ТП 16008 и ТП 16013

САДРЖАЈ

I ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА ПРОСТОРНОГ ПЛАНА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Марија Максин-Мићић, Весна Јокић, Никола Крунић ПРОЦЕНА ОСТВАРИВАЊА ПРОПОЗИЦИЈА О СИСТЕМУ УРБАНИХ ЦЕНТАРА У ПРОСТОРНОМ ПЛАНУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....	1
Божидар Стојановић, Тамара Маричић КРИТИЧКИ ОСВРТ НА РЕАЛИЗАЦИЈУ ПЛАНА ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ У ОКВИРУ ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ ППРС	35

II ОДРЖИВИ РАЗВОЈ ТУРИСТИЧКИХ ПОДРУЧЈА

Драгиша Дабић ТУРИСТИЧКО РАНГИРАЊЕ БАЊА У СРБИЈИ.....	55
Игор Марић, Ана Богданов, Божидар Манић ТИПОЛОГИЈА АРХИТЕКТОНСКИХ ОБЈЕКТА У ФУНКЦИЈИ ТУРИЗМА НА ПОДРУЧЈУ ГП ВРЊАЧКЕ БАЊЕ.....	77
Жељко Гашпаровић УЛОГА И ЗНАЧАЈ БАЊА У РАЗВОЈУ ТУРИСТИЧКЕ ПРИВРЕДЕ	93
Омиљена Целебџић, Драгана Базик, Љиљана Петрушевски ПРИНЦИПИ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА БАЊСКИХ МЕСТА – ОСНОВЕ ЗА ИЗДВАЈАЊЕ ИНДИКАТОРА.....	105
Љиљана Петрушевски, Мирјана Деветаковић, Драгана Базик, Омиљена Целебџић ТЕОРИЈСКИ КОНЦЕПТ И ПРИМЕНА ЦЕЛУЛАРНИХ АУТОМАТА – елементи еволуције у бањским контекстима	117
Милева Самарџић, Бранислав Бајат, Драган Благојевић МОДЕЛИРАЊЕ УРБАНОГ РАЗВОЈА ТУРИСТИЧКИХ НАСЕЉА КОРИШЋЕЊЕМ ЋЕЛИЈСКИХ АУТОМАТА.....	133

III ПРОСТОРНИ, ЕКОЛОШКИ И НОРМАТИВНИ АСПЕКТИ РАЗВОЈА У ВЕЛИКИМ РУДАРСКИМ БАСЕНИМА

Ненад Спасић, Миодраг Вујошевић ПРИСТУП ПЛАНИРАЊУ РАЗВОЈА И УРЕЂЕЊА ПРОСТОРА У ВЕЛИКИМ ЛИГНИТСКИМ БАСЕНИМА.....	151
Ненад Спасић, Тамара Маричић, Гордана Џунић ИНСТИТУЦИОНАЛНИ И НОРМАТИВНИ АСПЕКТИ ПРОСТОРНОГ РАЗВОЈА У ВЕЛИКИМ РУДАРСКИМ БАСЕНИМА.....	163
Јасна Петрић, Бошко Јосимовић, Јасмина Ђурђевић РАЗВОЈ МЕЂУНАРОДНЕ ЛЕГИСЛАТИВЕ НА ПУТУ КА ОДРЖИВОМ РАЗВОЈУ У РУДАРСТВУ - ОБАВЕЗЕ И СМЕРНИЦЕ ЗА СРБИЈУ.....	185
Марија Николић, Бојана Јовановић ОСНОВНЕ КОМПОНЕНТЕ ЕКОСИСТЕМСКЕ РЕХАБИЛИТАЦИЈЕ ПРОСТОРА У КОЛУБАРСКОМ ЛИГНИТСКОМ БАСЕНУ	205
Зоран Мирјанић, Весна Јокић ПРИКАЗ АДМИНИСТРАТИВНИХ ПРОЦЕДУРА КОД ИЗГРАДЊЕ 110 kV – 400 kV ДАЛЕКОВОДА У НЕКИМ ЕВРОПСКИМ ЗЕМЉАМА.....	245
Тијана Црнчевић РЕКУЛТИВАЦИЈА И ПЕЈЗАЖНО УРЕЂЕЊЕ ПРОСТОРА: СТУДИЈА СЛУЧАЈА ПЛАНА ГЕНЕРАЛНЕ РЕГУЛАЦИЈЕ ПОДРУЧЈА ТЕ “КОЛУБАРА Б” - ПРВА ФАЗА	253

UDK 728.5(497.11) ; 725.7(497.11)

ТИПОЛОГИЈА АРХИТЕКТОНСКИХ ОБЈЕКТА У ФУНКЦИЈИ ТУРИЗМА НА ПОДРУЧЈУ ГП ВРЊАЧКЕ БАЊЕ ¹

Игор Марић,
Ана Богданов,
Божидар Манић ²

TYPOLOGY OF BUILDINGS IN SERVICE OF TOURISM IN VRNJACKA BANJA
MASTER PLAN AREA

Abstract: *Tourism is a decisive factor in the developmental orientation of spa towns. In the area of Vrnjacka Banja, which is among the biggest spas in Serbia, with a long tradition of spa tourism, there co-exist numerous various types of architectural structures, starting from residential, through public, to tourist buildings. In this paper, elements of urban morphology are being studied, by proposing a typology of physical structure, based on criteria that are relevant in terms of tourism. Area of research is the area of Vrnjacka Banja Master Plan. Historical development is revealed, with a retrospection of the social context. Treatment of these types of physical structures in current plans is also analyzed, and some typological classifications are proposed. In the conclusion, retrospection on current state and possible development perspectives is given and further researches are suggested. The results shown should help in overlooking and possibly improving Serbian tourist offer.*

Key words: *architecture, tourism, typology*

УВОД

Туризам данас представља веома важну привредну грану, у чијем развоју кључну улогу имају две групе чинилаца – економски и културни. Досадашње експертске студије туризма претежно су се бавиле економским ефектима, те постизањем максималног профита од туризма. С друге стране, примећује се да не постоји довољно критичких и аналитичких студија туризма као посебног културолошког феномена и „производа“ модерног времена, који се описује као највећа мирнодопска миграција становништва и најатрактивнија активност у слободном времену (Medina Lasansky and McLaren, 2004., стр.XV). Новије студије које се баве управо овом проблематиком истражују корелацију туристичких активности и изграђеног окружења и архитектуре. Културно наслеђе, визуелни идентитет, дух места, постају кључни квалификативи искуственог аспекта изграђеног окружења и заузимају значајно место у процесима културне размене.

¹ Рад у оквиру научног пројекта „Одрживи развој и уређење бањских и туристичких насеља у Србији“ реализованог у ИАУС, који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије

² др Игор Марић, д.и.а., научни сарадник, ИАУС, е-адреса: igor@iaus.org.yu
мр Ана Богданов, д.и.а., истраживач сарадник, ИАУС, е-адреса: anab@iaus.org.yu
Божидар Манић, д.и.а., истраживач приправник, ИАУС, е-адреса: bozam@iaus.org.yu

Имајући у виду недовољно искоришћене туристичке потенцијале Србије, посебно велике балнеолошке потенцијале, потребно је установити како Србија може да се укључи у глобално тржиште туризма и услуга у тој области. У овом раду истражујемо могућност класификације физичких структура у функцији туризма на подручју Врњачке Бање, а с циљем расветљавања међузависности ових структура и туристичке функције насеља, као и утицаја архитектуре на привлачност бањског туристичког места.

У првом делу рада указује се на значај функције туризма у склопу развојних стратегија бањских насеља, улога туризма у општем одрживом развоју кроз његове развојне компоненте – економију, окружење и културолошке чиниоце с посебним приказом студије која доводи у директну везу архитектуру и туризам. У другом делу се приказује етапни развој физичке структуре Врњачке Бање у функцији туризма. Трећи део приказује досадашњи рад на планским документима, развојне стратегије и циљеве и приоритете. У четвртном делу, на основу анализе постојеће физичке структуре и анализираних функција туризма, дати су критеријуми за могућу типолошку класификацију и приказана типологија архитектонских објеката у функцији туризма на подручју које обухвата ГП Врњачке Бање. У закључку се још једном подвлачи значај који урбанизам и архитектура физичких структура имају у развоју функције туризма, као и значај ове функције за опстанак и одрживи развој бањских насеља.

ФУНКЦИЈА ТУРИЗМА КАО ОПРЕДЕЉУЈУЋИ ФАКТОР РАЗВОЈНЕ ОРИЈЕНТАЦИЈЕ НАСЕЉА

На глобалном плану светске економије уочава се прерасподела учешћа појединих делатности у укупном друштвеном производу, где посебно терцијарне делатности, а у оквиру њих култура и туризам, добијају на привредном значају. О туризму се данас говори као о „туристичкој индустрији“ која је у успону и чији се развој мора стратешки усмеравати и посматрати у склопу глобалног одрживог развоја, који најчешће подразумева три компоненте – економију, окружење и друштвене чиниоце (Architect's Council of Europe, 2004.). У стратегији одрживог развоја туризма постоји више аспеката који су предмет различитих дисциплина које морају сарађивати на унапређењу свеукупне понуде.

Физичке структуре и свеукупно изграђено окружење битно утичу на све три компоненте одрживог развоја туризма, али ова релација, сагледавана парцијално, тек се у скорије време актуелизује као предмет посебних интегралних студија с циљем формирања развојних стратегија. Савезно министарство економије и рада Аустрије кроз студију „Архитектура у туризму“ спроводи анализу интеракције између архитектуре и туризма, где је наглашено да се по први пут излажу чињенице које доводе у директну везу ове две области да би се идентификовали и повезали економски и културолошки захтеви у контексту аустријске архитектуре у функцији туризма. Ова студија пружа корисне и универзалне податке који важе и ван територијалних граница, па ћемо сада укратко изложити и коментарисати битне закључке тог истраживања.

Студија анализе међузависности између архитектуре и туризма је заснована на четири кључна подистраживања. Прво се односи на искуства предузетника и њихов став према архитектури, односно, да ли сматрају да је улагање у „квалитетну“ архитектуру

профитабилно, при чему је висок проценат оних који се слажу да је архитектура кључни маркетиншки фактор. Друго подистраживање се односи на факторе којима архитектура привлачи посетиоце, где је констатовано да висококвалитетна архитектура подразумева функционалност и комфор, визуелни идентитет, препознатљивост и лакоћу меморисања, давање предности у односу на конкуренте, животни стил и дух места, времена, квалитет живота и рада самих запослених, флексибилност, одрживост, прилагодљивост променљивим захтевима данашњег времена. На овај начин се креира бренд кроз архитектуру, кроз искуствени аспект повећава се вредност туристичке понуде, а архитектура битно утиче на комуникацију и маркетинг директно кроз утиске. Треће подистраживање је приказало који су интереси предузетника који желе да постигну пословни успех кроз савремену архитектуру – иновативно предузетништво, запослени као део концепта, архитектура из аспекта корисника и гостију, архитектура у медијима. Четврто подистраживање је приказало позитивне ефекте који се могу постићи кроз савремену архитектуру – софистицирани туризам, културна виталност и иновативни потенцијал, регионални идентитет, одрживост регионалног и туристичког развоја, међународни рејтинг итд. (Bundesministerium für Wirtschaft und Arbeit, 2007.).

Резултати овог истраживања јасно указују да и међу лаицима постоји свест о значају архитектуре, посматране истовремено као сегмент културе и економије, у (одрживом) развоју туризма. Анализирајући сопствена искуства они препознају вишеструку улогу архитектуре која није само у функцији опслуживања посетилаца, већ је и чинилац туристичке понуде као део идентитета места и елемент маркетинга. До сличних закључака дошли су и други истраживачи, истичући повезаност туриста, предузетника и пројектаната и планера у стварању туристичке индустрије (Medina Lasansky and McLaren, 2004.). Такође, улагање у архитектонску изградњу и урбану обнову важан је чинилац и покретач економског развоја уопште (Ваништа Лазаревић и Ђукић, 2006.).

Када се туризам посматра као покретач развоја урбаних подручја, принцип одрживости је незаобилазан. Опасности од нарушавања просторних, еколошких и културних вредности средине услед неконтролисаног раста туристичке посете код нас још увек нису велике, али треба имати у виду негативна страна искуства, како би се предупредиле сличне појаве. Загађење животне средине, губљење аутентичности, угрожавање приватности локалног становништва само су неки од могућих ризика с којима се популарна туристичка одредишта увелико суочавају.

Бањски туризам представља најзаступљенији и најперспективнији облик туристичке понуде у Србији, тако да се, поред иновирања и усавршавања медицинског сектора који је карактеристичан за овај тип туризма, више него раније поклања пажња комерцијалном сектору путем бројних пројеката (Републички завод за развој, 2005.). Врњачка Бања заузима значајно место у планирању развоја српског туризма, с могућношћу да постане најзначајнији туристичко-здравствени центар Србије, који би своју понуду заснивао на развоју медицинске репутације, али и на изградњи понуда које би обухватале релаксацију, спортске, културне и многе друге активности. У контексту претходно наведених студија, може се закључити да изграђена структура, реконструкција и обнова постојећих и изградња нових објеката и амбијената имају изузетан значај за проширење и подизање атрактивности туристичке понуде. Стога

ћемо се најпре осврнути на хронолошки развој изграђене структуре у Врњачкој Бањи који се, као што ћемо видети, развијао у реципроцитету са развојем функције туризма.

ХРОНОЛОГИЈА ПОЈАВЕ ТИПОВА ФИЗИЧКЕ СТРУКТУРЕ

Археолошки налази на подручју Врњачке Бање сведоче о континуитету насељавања од праисторије. Најстарија доказана употреба извора минералне воде за лечење везује се за римски период³. Године 1924. пронађен је римски извор (fons romanus) са базеном (Боровић-Димић, 2001.), који је уређен, а 1989. обновљен (реконструкција арх. Михајла Митровића), али за сада нема других остатака који би могли да нам дају ширу слику о изграђеној средини и архитектонско-урбанистичким концепцијама. Може се само претпоставити да су примењени неки од облика класичног римског типа терми. О организованом коришћењу у средњем веку и за време турске владавине не постоје подаци ни археолошки налази. На основу предања, претпоставља се да су лековиту воду користили Турци (Боровић-Димић, 2001.), постављајући само привремене заклоне око места на којима су се купали.

У XIX веку почиње да се обнавља интересовање за коришћење минералних вода⁴, посебно након што је барон Хердер, који је на захтев српских власти обишао Србију, у свом извештају⁵ високо оценио њихов квалитет (Завод за заштиту споменика културе Краљево, 2004.). У то време расте број посетилаца који долазе због лековитих својстава воде, па се јавља проблем смештаја и уређења бање уопште. Иако су појединачни напори постојали и раније (каптирање главног извора 1857.), организован рад на уређењу и изградњи почиње 1868. године, када је установљено „Основателно-фундаторско друштво лековите кисело-вруће воде у Врњцима“, а први регулациони план је донет 1896. године.

Од прве званичне бањске сезоне, 1869., стално расте број посетилаца, те се бања убрзано гради. У првој фази, до почетка XX века, највећи део грађевинског фонда (ако посматрамо објекте намењене гостима) чинили су објекти за смештај, али се развијају и услуге; на првом месту су гостионице/механе и купатила, а до почетка XX века саграђене су и посластичарница, читаоница и продавница штампе, апотека и метеоролошка станица.

Први гости боравили су у објектима који се нису разликовали од стамбених зграда. Грађени су у духу народног градитељства (Сл.1), под великим утицајем развијене сеоске куће Поморавља (Марић, 2006.), с одређеним прилагођавањима градској средини (Сл.2). Најстарији тип зграда грађених наменски за смештај гостију били су „квартири“, који се од традиционалне куће формирају линеарном адицијом просторија (соба) дуж трема. Тако настају објекти издужених основа, са великим бројем соба (и до 28), тремом и заједничком кухињом (Сл.3).

³ Лечилиште Aquae Orcinae из времена од II до IV века

⁴ Територија данашње Врњачке Бање припојена је Кнежевини Србији 1833. године.

⁵ барон Хердер (1835.) „Путовање кроз Србију на захтев књажевско-српске владе“

Слика 1. Народна архитектура – кућа „Моравка“.

Слика 2. Народна архитектура прилагођена градској средини – вила „Тарабош“.

Слика 3. Брђовића квартири. (Боровић-Димић, 2001.)

У другој половини XIX века, архитектонски најзначајнији објекат у Врњачкој Бањи (једини који спада у категорију непокретних културних добара од великог значаја) је дворца Белимарковића, саграђен по узору на неокласицистичке дворце, измењен каснијом реконструкцијом и доградњом дела првог спрата (Сл.4а и 4б). Мада

првобитно није био намењен туризму, у другој половини прошлог века постаје објекат културе, а данас је значајна туристичка атракција.

Слика 4а. Дворац Белимарковића – оригиналан изглед. (Боровић-Димић и Димић, 2003.)

Слика 4б. Дворац Белимарковића – данашњи изглед, након реконструкције.

Због проблема који су се јавили услед убрзане урбанизације, спровођење регулационог плана је обустављено 1903. године. Већ наредне године, по наредби министра унутрашњих дела, срушен је велик број објеката за смештај – квартира и старих сеоских чатмара. Та акција обележава почетак друге фазе, која траје до Другог светског рата, а у којој бањско језгро почиње да поприма данашњи изглед. Још пре Првог светског рата изграђено је двадесетак приватних вила за сопствене потребе и

Слика 5. Вила „Здравље“.

издавање и мањих хотела⁶ (Завод за заштиту споменика културе Краљево, 2004.) за посетиоце, што је Бањи дало препознатљив визуелни идентитет. У архитектонској типологији објеката за смештај туриста, до краја овог периода преовладавају виле, пансионери⁷, санаторијуми и хотели⁸. Достигнути су високи стандарди у архитектонском пројектовању и изграђени многи репрезентативни објекти различитих стилова (еклектика, неокласицизам и модерна), који су играли значајну улогу у потврђивању друштвеног статуса, како власника, тако и посетилаца (Сл. 5-7).

⁶ Хотели Сотировић и Европа, виле Добрила, Агина, Арновљевић, Гаврић, Катарина и др.

⁷ Видаковић, Пролеће, Сан (Слобода), Златибор

⁸ Орловац (Звезда), Партизанка, Железничар, Александар (Санаторијум др Живадиновића), Санаторијум Св. Ђорђе, Раднички санаторијум краља Александра I

Слика 6. Пансион „Златибор“.

Слика 7. Санаторијум др Живадиновића.

У трећој фази, након Другог светског рата, највише се граде велики хотели (Сл.8-11), за масовно коришћење здравствених услуга у оквиру социјалног осигурања, да би се у последњој, четвртој фази, која траје отприлике од 1990. године, поново почеле зидати виле и пансиони већих димензија и проширених програма у односу на првобитне, из XIX века (Сл.12). Међутим, непримерена изградња, али и неодмерене забране које су успоравале развој, довеле су до деградације простора у периоду од последњих 15 до 20 година. Планска решења Генералног плана Врњачке Бање 2005-2021. представљају покушај да се омогући даљи развој уз коришћење потенцијала, али и афирмисање карактера Бање (Марић и Бакић, 2006.).

Слика 8. Хотел „Славија“.

Слика 9. Хотел „Бреза“ (арх. И. Антић).

Слика 10. Хотел „Фонтана“.

Слика 11. Хотел „Партизанка“ (арх. Р. Радовић)

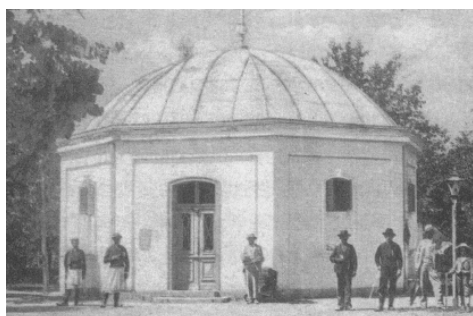

Слика 12. Нови пансион (арх. М. Спајић).

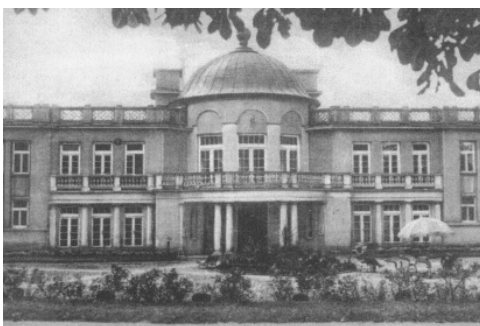

Слика 13. Топло купатило из 1883. године. (Боровић-Димић, 2001.)

Поред објеката за смештај, друга значајна групација јесу купатила. Најстарије (новековно) бањско купатило из 1869. године било је дрвено. На истом месту, 1883. сазидао је ново Топло купатило са бетонским базеном (Сл.13), које је радило до 1924. године, а затим и Курсалон и тзв. „Млако“ купатило (Сл.14). Постојала су и хладна купатила, али су срушена и о њима не постоје трагови (Боровић-Димић, 2001.). Ново Топло купатило подигнуто је 1924., па срушено 1928. године да би уступило место Термоминералном купатилу, престижној грађевини у средишту бањског парка (Сл.15). Овај објекат реконструисан је и измењен до непрепознатљивости после рата (архитекта Пантовић), а постоји и данас (Сл.16). Први хидротерапијски завод подигнут је 1911. године и радио је до Другог светског рата. После рата подигнут је стационар „Нови Меркур“⁹, на ободу бањског парка, с центром за хидротерапију и базеном са минералном водом (Сл.17).

Слика 14. „Млако“ купатило. (Боровић-Димић, 2001.)

Слика 15. Термоминерално купатило из 1928. године. (Боровић-Димић, 2001.)

⁹ Аутори, архитекти Константиновић и Иванчевић, добили су републичку „Борбину“ награду 1978.

Слика 16. Термоминерално купатило након реконструкције (арх. М. Пантовић) и бивета „Топла вода“ (арх. М. Митровић).

Слика 17. Стационар „Нови Меркур“ (арх. Константиновић и Иванчевић).

Од типова објеката који су у функцији бањског туризма и употребе минералне воде, треба истаћи још и чесме као најједноставнији, елементарни облик коришћења воде, присутне у свим периодима, затим нешто сложеније павиљоне (Сл.18,19), који се граде нарочито у међуратно доба, и најсложеније, бивете (Сл.20,21), подизане највише у трећој фази, које данас представљају један од препознатљивих елемената визуелног идентитета Врњачке Бање.

Слика 18. Павиљон у бањском парку.

Слика 19. Павиљони на извору „Снежник“. (Боровић-Димић, 2001.)

Слике 20 и 21. Стара и нова (арх. М. Митровић) бивета „Језеро“.

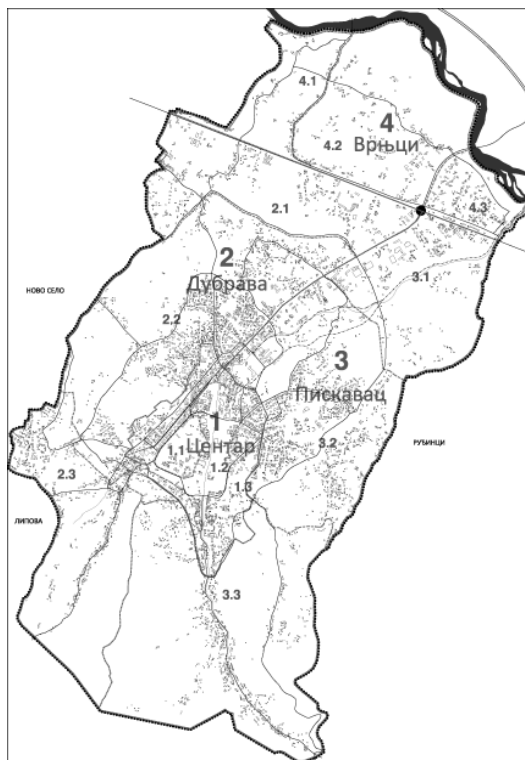
Табела 1. Хронолошки приказ појаве различитих типова објеката намењених туризму.

Временски период	Намена објеката	
	Смештај	Остале услуге
-1868.	традиционална народна кућа	импровизирана купатила
1869-1903.	квартири, виле	угоститељски објекти, купатила, чесме
1904-1944.	хотели, санаторијуми, виле и пансионери	угоститељски објекти, санаторијуми и болнице, купатила, базени, павиљони, чесме
1945-1990.	хотели	угоститељски објекти, болнице, купатила, базени, бивете, чесме
1990-данас	виле и пансионери, ...	угоститељски објекти, чесме, ...

АНАЛИЗА ПЛАНСКИХ УСЛОВЉЕНОСТИ

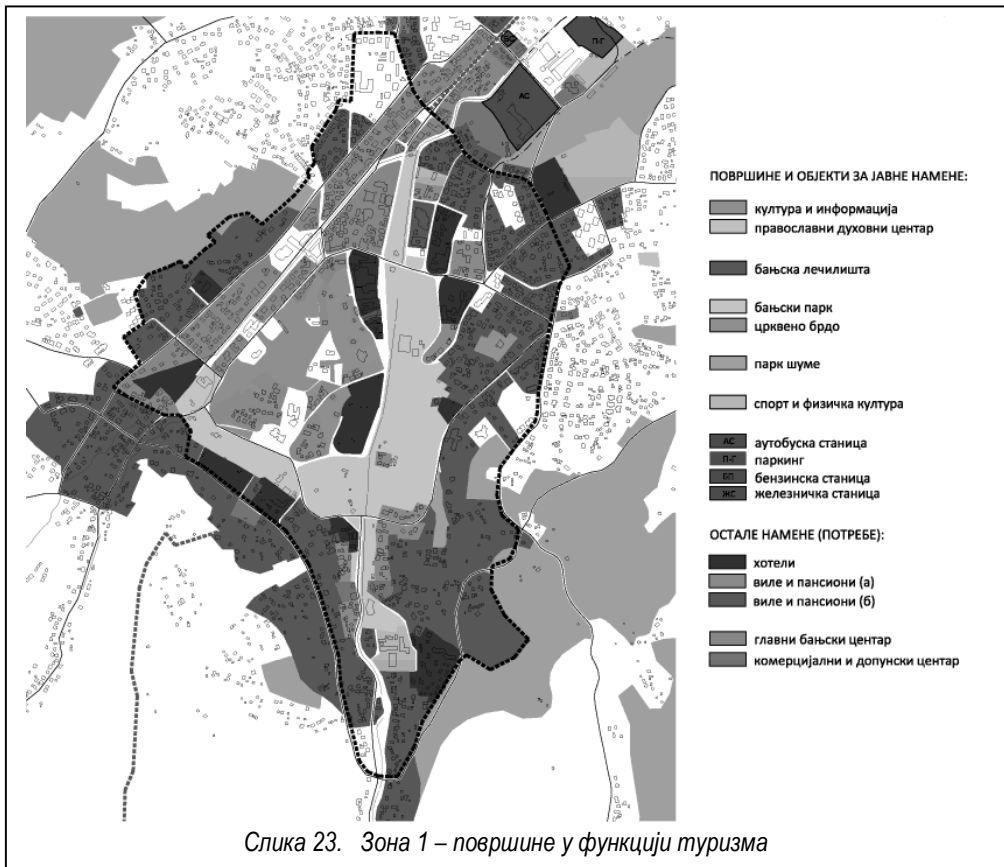
Према постојећем стању и одредбама Просторног плана Републике Србије, Врњачка Бања је рангирана на прво место као бања међународног и националног значаја. Њен положај у Средишњој туристичкој зони и Копаоничкој регији, која припада туристичким зонама и регијама I степена, опредељује њен развој не само у оквиру саме Бање и унапређења њених туристичких потенцијала, већ и у контексту ужег и ширег окружења, где се планира њено укључење у интегрални део понуде туристичке регије Копаоник као и понуде комплекса Равна планина/Жељин-Бања-Западна Морава.

По плану заштите непокретних културних добара, Врњачка Бања није обухваћена неком од компактних зона културног наслеђа иако се у њеној околини налазе значајни средњовековни културно-историјски споменици, тако да овај аспект није занемарљив. Наслеђе модерне бањске архитектуре је императив за заштиту како би био очуван дух бањског места и његова аутентичност (Генерални план Врњачке Бање 2005-2021.). Према студији Завода за заштиту споменика културе Краљева, рађеној за потребе израде Генералног плана, на посматраном подручју постоји, како смо раније навели, једно културно добро од великог значаја за Републику Србију. Чајкино (Црквено) брдо са укупно 49 објеката је културно историјска просторна целина од великог значаја, а још 100 објеката ужива претходну заштиту.

Слика 22. Зоне Генералног плана Врњачке Бање

Генералним планом обухваћени простор је подељен у четири зоне са потцелинама (Сл.22). Зона 1 представља грађевинско подручје које чини централно језгро бање и садржи најважнија заштићена природна добра и непокретна културна добра. У овој зони се издвајају три потцелине: Црквено брдо, као заштићени природни, културни и историјски амбијент у коме преовлађују зелене површине, виле и пансиони, хотели, централни садржаји, образовање, објекти културе и дечја заштита. Потцелина 1.2 обухвата центар бање где се налазе централни бањски парк, извори лековитих вода, садржаји администрације и угоститељства, културе, већи хотели, виле и пансиони са становањем, дом здравља, пијаца, лечилишта, пешачка зона, уређени водотоци и др. Трећа потцелина која је лоцирана непосредно око најужег центра Бање садржи индивидуално и колективно становање, виле и пансионе, парк, спорт, рекреацију, здравство, хотеле, културу, централне садржаје, школство, зеленило. Највећи део туристичких објеката и садржаја лоцирани су управо у овој првој централној зони Бање (Сл.23).

У зонама 2, 3 и 4, које су Генералним планом такође подељене на функционалне потцелине, доминира становање са делатностима, зеленило и индустрија. Заступљене су и комуналне делатности, школство, дечје установе, здравство, пољопривредно земљиште итд. Туристички садржаји постоје у мањој мери, у оквиру друге потцелине Зоне 2 где су виле и пансиони, као и у оквиру друге потцелине Зоне 3, где се налазе

хотелски садржаји и простори за спорт и рекреацију. Осим тога, Генерални план предвиђа и даље туристичко активирање ових зона. Као један од основних циљева Плана износи се и остваривање везе Бање са Западном Моравом, што се између осталог постиже новим туристичким садржајима у приобалном појасу, као што су етно село и атрактивни спортско-рекреативни садржаји.

Према Генералном плану разликује се неколико типова смештајних објеката, а подела је извршена по пројектантско-урбанистичким критеријумима. Издвојени су хотели, као један тип, и виле и пансиони, као други, с две подваријанте. За хотеле су планирани урбанистички параметри: коефицијент изграђености 2,0, а степен искоришћености 60%, док је максимална спратност П+1-3+Пк (или повучени спрат). За овај тип нису одређене минималне и препоручене дозвољене димензије парцеле. За виле и пансионе коефицијент изграђености је 0,8 (варијанта а), односно, 1,0 (варијанта б), степен искоришћености је 50%, а спратност П+1+Пк или П+2. Максимална величина објеката је ограничена на 750м² БРГП, чиме се контролише ритам физичке структуре. Уколико величина парцеле омогућује већу укупну БРГП, онда је дозвољена изградња више објеката на парцели. Дата је минимална величина парцеле од 400м², а препоручена 800м², док је минимална ширина 15,0м, а препоручена 17,0. Овај тип сврстан је у зону „Стамбене и опште зоне средњих густина“, што указује да се тежило уклапању у окружење и поштовању вредности наслеђене урбане морфологије. Потврду ове тезе представља и однос површина планираних за наведене намене, при чему је за виле и пансионе одвојено око 110ха, а за хотеле, чији су дозвољени габарити и волумени нешто већи, око 18ха. Оваква планска решења афирмишу и унапређују затечене квалитете простора и амбијенталне вредности, спречавајући преизграђивање простора и чувајући и негујући отворене и зелене површине. Генералним планом предвиђен је, с циљем обogaћења туристичке понуде, један нови тип – етно село.

ТИПОЛОГИЈА

Претходне анализе, најпре прошлог, а затим планираног развоја посматраног бањског насеља, указују на функционалну детерминисаност туристичким карактером који је током времена генерисао његову просторно-функционалну организацију и карактеристичне типове грађевина, поред рељефа, најизразитији и најстатичнији део физичких структура насеља (Радовић, 1977.). Новије студије указују на реципроцитет односа функције туризма и просторно-функционалне организације с нагласком на утицај физичких структура на хуманистичку димензију простора и насеља кроз формирање вишеслојног континуитета, садржајности и идентитета. Ове одлике урбаних насеља излазе у сусрет битној људској потреби за слојевитим историјским значењима и препознатљивошћу, која је најчешће одлучујући покретач туристичких активности.

Задатак типологије и класификације суочава нас са опасношћу парцијалног сагледавања урбаних насеља, због чега аутори који се посебно баве овом проблематиком указују на сврху класификација као средства, а не као циља. Све се физичке структуре могу поделити према неком времену настајања, намени, садржини, функцији, форми организовања и обликовања, а да у исто време припадају низу класификацијских група

(Радовић, 1977.). Овај рад представља полазиште у испитивању физичке структуре Врњачке Бање чији је циљ да на основу доминантног, функционалног критеријума који је и усмеравао њену просторно-функционалну организацију, систематизује затечени грађевински фонд и формира основу за даља истраживања. При том је коначни циљ ових истраживања, да испитамо могућност унапређења физичке структуре Бање путем просторно-амбијенталне и формалне анализе које су кључне за достизање оних квалитета урбаних форми који их чине релевантним по три основна критеријума: идентитета, структуре и значења.

Типолошка подела објеката који су непосредно у функцији туризма

Осим објеката који су примарно у функцији туризма и имају непосредан економски ефекат (објекти које иначе називамо туристичким објектима) и оних који доприносе туристичкој понуди (објекти културе, спорта), у насељу које се може сматрати туристичким тј. у коме је најоучљивија делатност/привређивање од туризма, сви објекти су посредно у функцији туризма, с обзиром на то да граде изграђено окружење и формирају визуелни идентитет. Ми ћемо се у овом, почетном истраживању, бавити анализом типова који су директно у функцији туризма, да би у наредном кораку, када се истражује однос идентификованих делова према целини узели у обзир и контекстуалне чиниоци, односно и остали елементи урбаног окружења који формирају карактеристичне амбијенте.

Примарна типолошка класификација затечене физичке структуре на подручју Врњачке Бање извршена је према функционалном критеријуму, где као групације објеката у функцији туризма разликујемо четири типа објеката. Прва два типа произилазе из специфичности бањског туризма заснованог на постојању лековитог фактора и ту разликујемо грађевине у функцији непосредног коришћења лековите воде (бивете, чесме) и грађевине у функцији лечења (санаторијуми, болнице, купатила). Иако оба типа користе лековити фактор, битна одредница која их разликује јесте циљна група корисника и динамика коришћења, где су грађевине и уређаји за непосредно коришћење лековите воде практично отворене за све посетиоце и становнике бање, док је други тип објеката који користи лековити фактор усмерен на специфичне групе корисника који бању посећују првенствено ради лечења. Друга два типа бањских објеката у функцији туризма су објекти за смештај (хотели, санаторијуми, виле, пансиони, приватне смештајне јединице) и објекти за различите пратеће услуге (ресторани, кафане). Међу овим објектима такође се може уочити разлика у динамици и начину коришћења, где је први тип објеката оријентисан према туристима који из традиционалних или специфичних разлога посећују бање. Ова примарна класификација се даље усложњава увођењем секундарних функционалних критеријума, те разликујемо објекте према специфичној намени и начину коришћења, што резултира морфолошким разликама. Трећи критеријум за једну могућу типолошку класификацију објеката су њихове формалне и стилске карактеристикаме (Граф. 1).

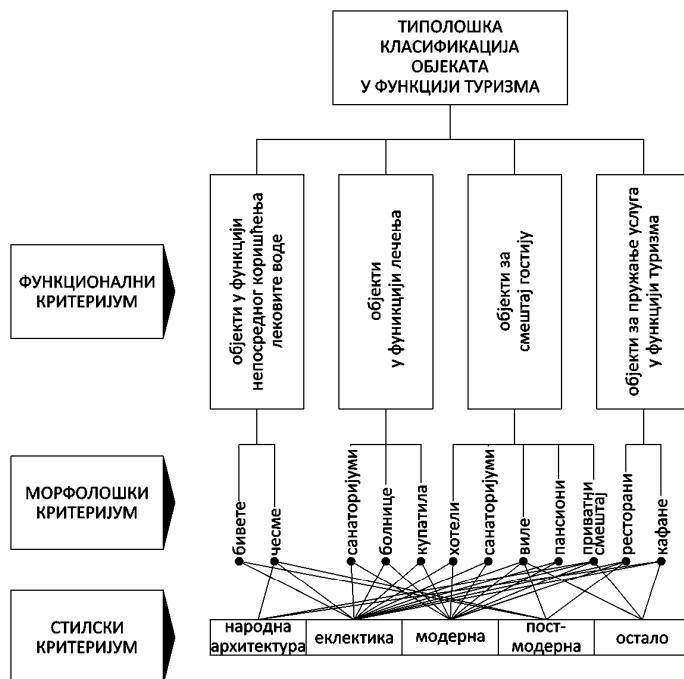

График 1. Типолошка класификација објекта у функцији туризма.

ЗАКЉУЧАК

Терцијарне делатности, првенствено култура и туризам, све више добијају на привредном значају и простору који заузимају у планирању општег одрживог развоја. Кроз студије међузависности туризма и изграђене средине, показало се да су у овом односу утицаји обострани, при чему је улога архитектуре и урбанизма двојака: они истовремено могу да буду туристички атрактори и чиниоци туристичке потражње, а имају улогу и у опслуживању посетилаца (смештај, исхрана, забава, лечење и друго).

Ми смо се у овом раду усмерили на проучавање физичке структуре Врњачке Бање, која представља најразвијеније и најатрактивније бањско насеље у Србији, чији је развој био битно усмераван функцијом туризма, а бања је од самог почетка била не само значајно лечилиште, већ и моденско место на ком су виђенији грађани потврђивали свој социјални идентитет (Стојановић, 2008.).

Истраживање спроведено анализама на терену, проучавањем литературе и планских докумената, показало је да је функција туризма била битан генератор типова и карактера физичких структура. Стога је у анализи типолошких карактеристика затечене физичке структуре у Врњачкој Бањи с циљем њихове класификације, примаран био функционални критеријум.

С обзиром на атрактивност Бање која је привлачила велики број посетилаца, не само због своје специфичне понуде, може се рећи да функција туризма у бањским насељима има традиционалну компоненту, засновану на потреби за одмором, разонодом, рекреацијом и специфичну компоненту, која подразумева кориснике са

специфичним потребама лечења. Првој компоненти одговарају физичке структуре и објекти који су у директној функцији туризма, подигнути ради пружања конкретних услуга као и објекти и физичке структуре који утичу на визуелни идентитет и препознатљивост бање и тако индиректно, али значајно, утичу на туристичку понуду, број посетилаца и самим тим на економске ефекте. Другој компоненти одговарају простори лечења, специфични објекти прилагођени посетиоцима са посебним потребама.

У оквиру групације објеката који су у директној функцији туризма може се направити најопштија типолошка подела на грађевине које су у функцији коришћења лековитог фактора и грађевине које су намењене смештају гостију и пратећим услугама. Ова примарна подела се даље може диференцирати према секундарним функционалним, формалним, стилским и другим критеријумима.

У првом периоду када бања функционише истовремено као лечилиште и монденско место, преовладавају квартири и пансиони, за сиромашније, и хотели и виле, за богатије посетиоце (Марић и др. 2005.). Након Другог светског рата, са увођењем бесплатног здравственог осигурања, појављује се масовни туризам у режији државе, уз изградњу великих хотела и здравствених установа. Деведесетих година прошлог века јача приватна иницијатива, а слаби куповна моћ становништва, па све више преовладава потреба за изградњом мањих објеката-вила, са више смештајних јединица-апартмана, али не постоје (значајна) улагања у објекте од општег интереса, за јавно коришћење.

Истраживање је показало, да се након скоро два века континуираног развоја Врњачке Бање као туристичког места, тип градских вила у зеленилу издвојио као доминантан и препознатљив, што би, имајући у виду значај изграђене средине у дефинисању карактера насеља и привлачењу посетилаца, требало афирмисати и у будућем развоју. С обзиром на то, да је видно да су друштвени односи утицали и на развој физичких структура, евидентно је да потребе тржишта, које се мењају, треба препознати на време и усмерити их тако да се уклопе у амбијент и дух бање. Свакако, треба урбанистички одредити просторе како би се омогућила разноврсност, а тиме се могу избећи стриктна ограничења.

Типолошка класификација коју смо навели, помаже да се систематизује укупан грађевински фонд којим располаже Врњачка Бања, а према критеријуму његове усмерености ка функцији туризма. Она представља основу за даља истраживања физичке структуре, валоризације њених формалних, стилских, амбијенталних карактеристика с циљем унапређења идентитета Бање као једног од кључних фактора шире туристичке понуде. У том контексту, у једном од следећих истраживања, обратићемо пажњу на архитектуру вила као посебног типа физичке структуре, карактеристичног за изграђено ткиво Врњачке Бање, који представља битан фактор њеног идентитета, културног и градитељског наслеђа.

Литература и извори

- Боровић-Димић, Ј. (2001.), Вода у традицији и животу Врњачке Бање, Врњачка Бања, Културни центар, Завичајни музеј-Земак културе
- Боровић-Димић, Ј. и Б. Димић (2003.), Врњачка Бања на старим разгледницама, Врњачка Бања, Културни центар, Завичајни музеј-Земак културе
- Ваништа Лазаревић, Е. и А. Ђукић (2006.), Урбана регенерација као инструмент одрживог развоја, Архитектура и урбанизам **18/19**, стр.72-78
- Генерални план Врњачке Бање 2005-2021., Службени лист општине Краљево 12/05 (обрађивач ИАУС, руководилац израде И. Марић)
- Завод за заштиту споменика културе Краљево (2004.), Генерални план Врњачке Бање – Заштита и ревитализација градитељског наслеђа, Краљево
- Закон о бањама, Службени гласник Републике Србије 82/92
- Закон о туризму, Службени гласник Републике Србије 45/05
- Марић, И. (2006.), Трансформација народне архитектуре Централне Србије у процесу урбанизације у XIX и XX веку, докторска дисертација, Архитектонски факултет Универзитета у Београду
- Марић, И., М. Пуцар и О. Бакић (2005.), Обнова Врњачке Бање и одрживи развој туризма, Архитектура и урбанизам **16/17**, стр.21-30
- Марић, И. и О. Бакић (2006.), Врњачка Бања у условима савремених трендова понуде и потражње, тематски зборник радова са научног скупа Бањска и климатска места Србије, Београд, Географских факултет Универзитета у Београду и Асоцијација просторних планера Србије, стр.305-312
- Просторни план Републике Србије, Службени гласник Републике Србије 13/96 (обрађивач ИАУС)
- Радовић, Р. (1977.), Физичке структуре, Београд, Архитектонски факултет
- Републички завод за развој (2005.), Програм развоја општине Врњачка Бања, Београд
- Стојановић, Д. (2008.), Калдрма и асфалт. Урбанизација и европеизација Београда 1890-1914, Београд, Удружење за друштвену историју
- Architect's Council of Europe (2004.), Architecture & Quality of Life, Brussels
- Bundesministerium für Wirtschaft und Arbeit (2007.), Architecture in Tourism. Analysis of interaction between architecture and tourism, <http://www.bmwa.gv.at> (13.01.2009.)
- Medina Lasansky, D. and B. McLaren (ed.) (2004.), Architecture and Tourism: Perception, Performance and Place, Oxford, Berg Publishers
- Графички прилози – слике 22 и 23 урађени су на основу карата Генералног плана Врњачке Бање, које је израдила О.Бакић

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

502.131.1 : 711 (497.11) (082)

**НЕКИ аспекти одрживог просторног развоја
Србије .** [уредници Мила Пуцар, Ненад Спасић].
- Београд : Институт за архитектуру и
урбанизам Србије, 2009 (Београд : Планета
принт). - 262 стр. : илустр. ; 25 cm. -
(Посебна издања / Институт за архитектуру и
урбанизам Србије ; 58)

Тираж 300. - Напомене и библиографске
референце уз текст. - Библиографија уз сваки
рад. - Abstracts.

ISBN 978-86-80329-58-1

1. Спасић, Ненад [уредник], 1943-
а) Просторно планирање - Одрживи развој -
Србија - Зборници
COBISS.SR.-ID 157444876